

A barikád két oldalán... **Szociáldemokrata „figyelők” és megfigyelték**

A második világháború után a Magyar Kommunista Párt (MKP) hatalmának fokozatos erősödése következtében előtérbe került azoknak a személyeknek, politikai csoportoknak, pártoknak a likvidálása, akiket, illetve amelyeket a rendszer stabilitása szempontjából veszélyesnek vélték vagy ellenségnek minősítettek. Az ennek véghezviteléhez szükséges információk jelentős hányadát a politikai rendőrség, azaz eleinte a Budapesti Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztálya, majd 1946. októbertől a Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztálya, 1948. novembertől a Belügyminisztérium önálló szerveként működő Államvédelmi Hatóság, valamint a Honvédelmi Minisztérium keretében felállított Katonapolitikai Osztály (KATPOL: 1945. márciustól 1950. februárig) munkatársai által beszervezett ügynökhálózat szolgáltatta.¹ Az államvédelmi szervek hatékony együttműködést és értékes jelentéseket főként azoktól várhattak, akik maguk is ahhoz a politikai közegehez tartoztak, amelyhez a megfigyelendő személy, akivel esetleg már korábban bizalmas, baráti viszonyban voltak.

A jelentős politikai tényezőnek, sőt riválisnak számító Szociáldemokrata Párt (SZDP) jobboldalinak bélyegzett felső és középszintű vezetői képezték az egyik legveszélyesebbnek ítélt „célcsoportot”, amelynek megfigyelését a biztonsági szervek idejekorán meg is kezdték. Az egyes megfigyelendő személyek kiválasztásában közvetve a szociáldemokrata vezérkar is segédkezett azzal, hogy az MKP nyomására 1947 decemberétől nyíltan szembefordult jobboldalinak minősített tagjaival. Majd 1948 februárjában és márciusában több tucat jelentős pártfunkciót, illetve állami vagy társadalmi tisztséget betöltő személyt, köztük számos rendőrtisztet is kizártak a pártból. A két munkáspárt úgynevezett egyesítésének előestéjén a kizárt szociáldemokrata funkcionáriusok száma már 25 000 főre gyarapodott.² A sokszor alaptalan és igazságtalan vádak miatt kirekesztettek közül egyesek koncepciós perek áldozatai, mások internálótáborok lakói lettek. Többeket családjukkal együtt az otthonuk elhagyására kötelezték és a kitelepítettek táborát gyarapították. A meghasonlott, eszmékben csatkozott, egzisztenciális gondokkal küzdők között voltak, akik a politika csapdájába estek, és egykori elvarátaik árulójává, az államvédelmi szervek bábjává, voltaképpen önmaguk és a hatalom áldozatává váltak.

A besúgói feladatra kiszemelt szociáldemokraták nagy része a személyükre vonatkozó, gondosan összegyűjtött „terhelő adatok” alapján, körültekintő vizsgálódás után került a hálózat állományába. Viszonylag kevesek szánták rá magukat (önként), hogy „hazafias alapon” vállalják a becstelen feladatot, de erre is van példa. A jobboldali szociáldemokraták megfigyelésével megbízott ügynökök többsége feltehetően egykori párttag volt. Vannak, akiknek korábbi politikai hovatartozása a levéltári dokumentumok (beszervezéssel kapcsolatos iratok, nyilvántartások) alapján egyértelmű. Másokról az államvédelmi, illetve az állambiztonsági szervek tisztjei által készített feljegyzésekben, különböző összefoglaló jelentésekben fellelhető, az ügynök egykori pártállására vonatkozó utalásból tudható meg szociáldemokrata múltja.³ Olykor az ügynökjelentések maguk is árulkodnak készítőjük politikai előéletéről. Ha például az ügynök munkaköri feladata volt szociáldemokraták megfigyelése, az önmagában még nem elegendő ahhoz, hogy korábbi párttagságára vonatkozó egyértelmű következtetésre jussunk. A beszámolók azonban esetenként olyan bizalmas, baráti hangnemről árulkodnak, ami csak olyan személyek között lehetséges, akik korábban igen közeli emberi és politikai kapcsolatban voltak egymással. Ugyanakkor a megkörményezett szociáldemokraták között is akadt, aki nem adta be a derekát, mint például Fischer József, a neves szociáldemokrata építész, 1945 után a Fővárosi Közmunkák Tanácsának elnöke, újjáépítési kormánybiztos, parlamenti képviselő. Miután beszervezése „fanatikus

ellenséges beállítottsága miatt” meghiúsult, terv készült lejárataására. Tucatnyi ügynök szorgoskodott, hogy szociáldemokrata berkekben elhíreszteljék azt a teljesen alaptalan információt, miszerint Fischer kapcsolatban áll belügyi szervekkel. Az ÁVH minden eszközt bevetett megfigyelésére, hazai és külföldi kapcsolataival, barátaival való találkozásának megakadályozására. Erre az egyik legszemléletesebb példa a Bruno Pittermann osztrák alkancellárral való találkozás megakadályozására bevetett manőversorozat volt. Telefonon lemondták a találkozót, majd elrontották a készüléket és a kijáratot. Az ablakon át távozó Fischert a villamosmegállóban feltartóztatták, azzal az ürüggyel, hogy személyleírása megegyezik egy keresett személyével, ellenőrzésre bekísérték a rendőrszere, ahol két órával a tervezett találkozó után közölték vele, hogy eltávozhat, s egyben kérték a segítségét a környékén esetleg felbukkanó szatír kézre kerítéséhez.⁴

Egy „dicstelen” ügynökkarrier

A C-V/2. (később V/1031.) fedőszámon szereplő dr. Vadas György zenetanár, zongoraművész, bölcsészdoktor, 1945 után az Operaház művészeti tanácsadója, jobboldalisága miatt kizárt SZDP-vezetőségi tag, 1948 novemberében, 43 évesen került a Honvédelmi Minisztérium Katonai Elhárítás Főcsoportfőnökség B osztályának kötelékébe. A beszerző Boros Miklós őrnagy, az egykori iskolatárs volt, akivel a véletlenek hozták össze a párttagságától és állásától megfosztott, egzisztenciális gondokkal küszködő muzsikust. Vadas látszólag abban a reményben vállalkozott az ügynöki munkára, hogy ezzel egyfelől bizonyítani tudja hazája iránti hűségét, másfelől feladata teljesítése után visszaszerezheti elvesztett politikai és társadalmi presztízsét, valamint érvényesülési lehetőségét a zenei életben. Azaz döntését érdek és karrierizmus, s mint később kiderült, pénzszerzés is motiválta.

Eredetileg külföldön, a „támadólagos elhárítás” területén kívánták őt foglalkoztatni. Párizsban disszidensként kellett volna beépülnie a jobboldali szociáldemokraták közé, és felvennie a kapcsolatot Peyer Károllyal, továbbá felderíteni az emigránsok Magyarország-ellenes tevékenységét.⁵ Külhoni munkájának első állomása azonban Bécs lett, ahol rövid időn belül – állítása szerint – sikerült kapcsolatba lépnie fontos amerikai katonai vezetőkkel, elnyernie neves szociáldemokrata politikusok bizalmát. Hamarosan munkavállalási engedélyt és beutazási lehetőséget kapott Londonba. Közben bevásárolták a párizsi székhelyű Zsidó Világkongresszus és a Joint Committee igazgatótanácsába. Úgy tervezte, hogy Párizsból rendszeresen átjár majd Angliába, hogy ottani munkájának is eleget tegyen. Szolgálatiért anyagi juttatásra kezdetben nem tartott igényt, csak Magyarországon maradt feleségéről való gondoskodást kért, míg az ő kiutaztatása is megtörténhet. A későbbiekben azonban egyre gyakrabban és egyre több pénzt követelt a semmitmondó, zavaros, a valóságtól elrugaskodó jelentéseiről. Fontosabb ügyekről csak komoly anyagi ellenszolgáltatás ellenében akart nyilatkozni. Noha széles ismeretségi körrel, jó kapcsolatteremtő képességgel és megfelelő nyelvtudással rendelkezett, információi alig tartalmaztak értékelhető és hasznosítható anyagot. Jelentései egyáltalán nem szokványos módon íródtak: „Tóninak” címezte, azaz Boros Miklósnak baráti levél formában, olykor nehezen olvasható kézírással, amelyek az ügynöki munka sikereivel kapcsolatos hírek (gyakorta álhírek), a magántermészetű közlendők, ottani általános tapasztalatok, helyi pletykák, benyomások terjengős, zavaros egyvelegét képezték. *„Politikailag sem megfelelők. Roppant szubjektív és felületes, hallatlan lehetőségét nem tudja felhasználni”,* jelentései *„rendszeretlenek [...], nehezen áttekinthetők”,* többségük *„úgyszólván érkelhetetlen”* – olvasható tartólistája egyik feljegyzésében.⁶

Miután 1949 áprilisában megkapta az osztrák állampolgárságot, az eredeti tervek, feladatok is átrendeződtek. Ausztriában kellett maradnia; az USA titkosszolgálatára Bad Ischl-i és gmundeni egységének és munkatársai (ügynökei) nevének, valamint magyarországi kapcsolatainak felderítésére kapott utasítást. Voltaképpen e munkavégzés sikerétől tették függővé a vele való további együttműködést.⁷

Hogy Vadas a vállalt feladatokat nem tudta (bár minden adottsága és lehetősége meg volt rá) vagy nem is akarta korrektül teljesíteni, azt ma már aligha lehet kideríteni. Az viszont tény, hogy teljesítménye messze elmaradt a kívánalmaktól. Jelentéseiből arra mindenképpen lehet következtetni, hogy művészi habitusa, bizonyos fokú egzaltáltsága, karrierizmusa és anyagiassága nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy közte és foglalkoztatói között rövid időn belül kenyértörésre kerüljön sor. Mentségére a későbbiekben a következőket hozta fel: *„Kiképzésem hiányos, irányításom hibás volt és nem tudtam megkülönböztetni az érdekeset a fontostól. Mindent, amit hallottam, válogatás nélkül leírtam [...] Tisztességgel és becsülettel szolgáltam ügyünket, nehéz és nem az én hibámból dekonspirált [sic!] és veszélyes körülmények között.”*⁸ Alig fél éves ténykedésével azonban kellő bizonyítékot szolgáltatott arra, hogy a KATPOL fontolóra vegye további foglalkoztatását. Ugyanis világossá vált, hogy Vadas egy közönséges *„szélhámos, állításai érthetetlenek és valószínűtlenek, hírei hazugok, feltételezhető, hogy hírcsalást is elkövetett, hogy tevékenységének így adjon fontosságot”*. Felháborítónak és megengedhetetlennek tartották embercsempészési akcióit is. Ugyanis több alkalommal kérte tartótisztje közreműködését, hogy anyagi ellenszolgáltatás fejében segítsen néhány hazai ismerősének illegálisan külföldre jutni. Egyik alkalommal az is tudatta, hogy ő 750 dollárt kapna, ha négy személy szökését elősegítené, amiből 7000 forintot helyezett kilátásba az államvédelmi szervek képviselőinek segítségéért.⁹ Mindezek alapján már 1949. május 9-én javasolta a tartótisztje, hogy a kapcsolatot haladéktalan szakítsák meg vele. Az erre vonatkozó döntés napokon belül megszületett.¹⁰ Vadas azonban nem nyugodott bele, és postán eljuttatott levélben jelezte, fontos és értékes közlendője van, majd kiereszkedett egy személyes találkozót a felettes hatóság embereivel, s szeptember 15-re összeállította az amerikai és brit titkosszolgálat *„felderíthető adatait”*, de további információkért, valamint a beígért két jelentésért, amit a szociáldemokrata emigrációról kívánt elkészíteni, komoly anyagi ellenszolgáltatást kért cserébe. Az év szeptemberében visszatért Magyarországra. Amikor budapesti kihallgatását követően, megállapították, hogy *„egyénisége nem alkalmas hírszerzésre”*, konkrét szervezési utasítást kapott. Feladata a Bernstein nevű állítólagos CIA-ügynök megnyerése és szervezése volt, amit azonban nem tudott teljesíteni, helyette Friedrich Karl Werner professzort ajánlotta. Wernerről a következőket jelentette: *„Állítom, hogy [az] ő személye lesz a főnyeremény. Ő lesz a kat. pol. sztárja [...] személyisége predesztinálja őt, hogy a mi legsikeresebb és legeredményesebb emberünk és hívünk legyen. Az életem [...] árán is vállalom a felelősséget [...] brillírozni akarok vele, mert ki akarom érdemelni, hogy a Ti segítségetekkel komoly pozíciót kaphassak az otthoni zenei életben.”*¹¹ Ám Vadas – mint annyiszor – ezúttal is alaposan melléfogott, kiválasztott delikvens a háború alatt Csehszlovákiában a Gestapo szolgálatában állt. Egyébként az is kiderült róla, hogy a hírszerzés szempontjából *„semmilyenféle reális lehetőséggel nem rendelkezik”*, egy vallási témájú mű kiadásával foglalatoskodik.¹² Tehát Vadas kapott ugyan még egy esélyt, de ügynöki sorsát, pénzbeli juttatását a beérkező jelentésektől tették függővé. Ugyanakkor tevékenységének megfigyelésére kirendelték a V/2029. fedőszámú ügynököt, s az ő jelentésében foglaltakat, valamint a kudarcba fulladt szervezési kísérleteket is figyelembe véve hozták meg a végső döntést a kapcsolat megszakításáról 1949. december végén.¹³

Vadas számára a sokasodó anyagi gondok, temérdek adósság miatt a hazatérés jelenthette a kiutat a kilátástalan helyzetéből. Ám az a reménye, hogy jó szolgálataiért Budapesten zenei karrierjéhez megfelelő segítséget kap, jószerével szertefoszlott. Ugyanis időközben a KATPOL-t átszervezték, majd felszámolták,¹⁴ így Boros Miklós, a szervező már nem volt abban a helyzetben, hogy beváltsa ígéretét, biztosítsa az egykori iskolatárs régi társadalmi és zenei presztízsének helyreállítását. Az új vezetőket pedig nem kötelezte az elődök ígérete, még akkor sem, ha Vadas a kívánalmaknak megfelelően teljesítette volna küldetését. Varsányi György államvédelmi százados 1950. május 3-i jelentéséből egyértelműen kitűnik, hogy Vadast addigi működése alapján nem áll módjukban Magyarországon a kívánt álláshoz juttatni. Egyébként ügynökük útján tudomásukra jutott, hogy Vadasnak esze ágában sem volt komolyan dolgozni a *„cégnék”*,

csak miután külföldön nem tudott zenei pályán érvényesülni, itthon akarja karrierjét megteremteni. Ehhez pedig a KATPOL nem kívánt asszisztálni, mivel hiteltelenné vált és teljesen lejáratódott a szemükben.¹⁵

A visszatérés megszervezése hónapokig elhúzódott és számos nehézséggel, kudarcjal járt. A bürokrácia útvesztői alaposan próbára tették az állandóan betegeskedő feleségével mielőbb hazatérni vágyó zenészt. Végül a semmeringi szovjet parancsnokság tudomásával, de konkrét segítsége nélkül, illegálisan lépték át az osztrák határt. Sopronban 1950. május 10-én a határőrség hivatalos helységében, majd május 15-én a szombathelyi ÁVH épületében került sor Vadas kihallgatására. Vallomása szerint az ügynökjelentéseit kezdetektől „dicsérettel és elismeréssel nyugtázták”, és mindvégig „tehetségesen”, tisztességesen szolgálta a népi demokráciát. Hibát nem ő, hanem a KATPOL követett el, hogy nem tájékoztatta pontosan: mi a teendője, azaz hibásan irányították, csak 1949 őszén tudatták vele, hogy feladata elhárító jellegű hírszerzés.¹⁶ Sajátos stílusú és tartalmú „jelentéseiben” gyakran bizonygatta hazája és megbízói iránti hűségét és bensőséges érzelmeit. Például az 1949. március 1-jei levelében többek között ez olvasható: „Őszintén szeretlek Benneteket [...] elvi és érzelmi síkon egészen hozzátok tartozónak érzem magam.” Más helyütt így ír: „Jóleső tudat számomra, hogy Veletek együtt küzdhetek [a] magas célért: mindannyiunk szocialista Magyarországaért. Ígérem és fogadom, hogy bizalmatokra és baráti szeretetekre mindvégig méltó leszek.”¹⁷ Az ilyen és ehhez hasonló érzelgős vallomásoknak őszintesége a körülmények és Vadas jellembéli adottságai miatt igencsak megkérdőjelezhetők. Hasonlóképpen hiteltelenné tűnhetnek életfilozófiáját summázó szentimentális sorai: „mint művész és ember [...] nem akarok hiába élni. Kötelességem ez Istennel szemben. Kötelességem Drága Szüleim és Szeretteim emlékével szemben [...] Kötelességem ez Barátaimmal szemben [...] önmagammal és az emberiséggel szemben, amelynek feltartóztathatatlan fejlődésébe vetett hitem nem ing meg, mert hiszek Istenben, hiszek az Igazság és az Erkölc diadalában, hiszek a Zene és a Szeretet végtelen hatalmában [...] nem valamivé, hanem valakivé lenni, ez kötelességem a zsidósággal és a zsidósággal szemben.”¹⁸ Ám e vallomásból kiérződő nagyravágyó tervei, tiszteletre méltó kötelességtudata a gyakorlatban megkoptak.

A szombathelyi kihallgatásról készült jelentéshez a vallató tiszt – Szőke Béla államvédelmi hadnagy – a következő megjegyzéseket fűzte: Vadas „hazudozó, nagyképű, fölényes modorú” vallomása során sokszor került ellentmondásba, áldozattá válását a KATPOL szakszerűtlenségével és átszervezésével magyarázta. Az elhangzottak alapján javasolta „tartósan való internálását feleségével együtt”. Ugyanis feltételezte, hogy „hazajövele az ellenség megbízásából történt”, mivel az ő tudomása szerint a hazatelepülés „soha nem volt szándékában”.¹⁹ Közben folyt a Vadas-ügy tisztázása, fogdában lévő felesége többször kísérelt meg öngyilkosságot, majd éhségsztrájkba kezdett, ezért állandó felügyelet alatt tartották.²⁰

A rendelkezésre álló források alapján a Vadas házaspár további sorsa egyelőre ismeretlen marad. A dossziéhoz²¹ csatolt iratokon szereplő bejegyzésekből nem derül ki az sem, hogy mi történik az ügynökkel. Ugyanis a dokumentumon két különböző tartalmú, de azonos keltezésű (1963. augusztus 17.) információ található. Az egyik szerint „nyilvántartásban szerepel”, a másik szerint „operatív nyilvántartásban jelenleg nem szerepel”. Ugyanitt az is olvasható, hogy 1963. szeptember 3-án a III/II. Csoportfőnökség nyilvántartásában még benne volt a neve. Mindebből csak arra lehet következtetni, hogy vagy félreértés történt, vagy hibásan tüntették fel a dátumokat.

„Elvi alapon” beszervezett ügynökreménység

1947-ben, a két munkáspárt közötti nézeteltérések, konfliktusok kiéleződésekor került sor a *Népszava* belpolitikai rovatvezetőjének, Hámori Lászlónak a beszerzésére. A joghallgatóként az SZDP tagjává lett fiatalember szakmai pályáját megpecsételték a zsidótörvények. Tanulmányait meg kellett szakítania, mivel Ukrajnába vezényelték

munkaszolgálatra, ott kötött barátságot a jeles szociáldemokrata újságíróval, Erdődy Jánossal, neki köszönhető 1945 utáni munkalehetőségét az SZDP központi sajtóorgánumánál. Eredeti nevét (Salamon Dezső Tibor László) a háború vége felé változtatta Hámorira. Ezen az álnéven bujkált,²² majd hamis papírokkal elhelyezkedett a Marx és Mérei Tudományos Műszerek Gyárában. A második világháború után újságcikkeivel felkeltette a rivális koalíciós partnerpárt „biztonsági” embereinek érdeklődését. Ugyanis egyre több írásában bírálta az MKP politikáját, támadta a kibontakozó új rendszer fonákságait, propagandatevékenységet folytatott a munkásegység megteremtése ellen. Ugyanakkor nem volt mindig konzekvens az elveihez, politikai megnyilatkozásait olykor karrierizmusa motiválta, kezdetben például Szakasits Árpád lelkes híveként politizált, s miután az 1945-ös választásokon nem sikerült mandátumhoz jutnia, a jobboldalinak számító Bán Antalhoz és követőihöz csatlakozott.²³

Beszervezésének célja a szociáldemokraták, elsősorban egyes jobboldali vezetőik megfigyelése, ténykedéseikről a hatóság tájékoztatása volt. Beszervezésének körülményeit, ügynöki munkáját közvetlenül dokumentáló anyagok 1958-ban már nem voltak találhatóak sem a „*belső elhárítás vonalán*”, sem a társosztályokon. A 200 oldalas könyvbe rendezett, kiválóan, értékesnek és alaposnak minősített jelentései pedig a forradalom alatt megsemmisültek – tudható meg Csala N. Imre rendőr-nyomozó főhadnagy 1958. február 18-i jelentéséből.²⁴ Így a 36 évesen „*Takács István*” fedőnévvel „*munkába álló*” ügynök ténykedése csak az ÁVH-tisztek által „*hálózati úton*” begyűjtött információk alapján rekonstruálható. „*Takács*” a rá bízott feladatokat minden esetben korrektül elvégezte, a heti két alkalommal megszervezett találkozókra pontosan megjelent, szolgálataiért anyagi juttatást sohasem fogadott el, jelentéseit (talán óvatosságból) mindig géppel írta. Nagyon sok fontos információt közölt Kéthly Annáról, Szélig Imréről, Justus Pálról, Peyer Károlyról, Vágvölgyi Tiborról.²⁵ Munkáját az ÁVH tisztjei nagyra értékelték; különösen méltányolták azt, hogy jelentősen hozzájárult az „*áruló szociáldemokraták*” elleni sikeres harchoz.²⁶ Ám az ügyes, jó eszű és kiváló kapcsolatteremtő képességgel, nagy ismeretségi körrel rendelkező áruló maga sem kerülhette el a „*jobboldaliság*” bélyegét, 1948 tavaszán már ő is az SZDP-ből kizártak táborát gyarapította. Miután állását is elveszítette, megélhetési gondjai miatt az ország elhagyására kényszerült, amit távozása előtt tartótisztje tudomására is hozott. 1948 nyarán emigrált, előbb Ausztriában, majd Svájcban, végül Svédországban telepedett le, ahol újságírással foglalkozott, s az ottani magyar szociáldemokrata emigráció egyik vezéregyénisége lett. Peyer bizalmasa, Szélig egyik főtanácsadója, Kéthly is rokonszenvezett vele, bizonyára nem volt tudomásuk arról, hogy korábban ő is informálta tetteikről az államvédelmi hatóságot.²⁷

Tekintettel, arra, hogy „*Takács*” alig egyéves eredményes ügynöki munkájával elnyerte az ÁVH bizalmát, s az emigránsok körében tekintélyt és tiszteletet vívott ki magának, már az ötvenes évek elején tervbe vették, hogy felveszik vele a kapcsolatot, remélve, hogy jó szolgálatot tehet az emigráció Magyarország-ellenes akcióinak felderítése terén. Személyét minden szempontból alkalmasnak ítélték a hírszerző munkára. Első ízben 1952 őszén sikerült felvenni vele a kapcsolatot. Hámor, azaz az egykori „*Takács*” nem zárkózott el az újbóli együttműködéstől, bár feltételül szülei kivándorlásának elősegítését kérte. Addig, amíg szülei ügye nem rendeződik, elzárkózott a feladatok teljesítésétől. A szülők kivándorlási engedélyének megadása körüli huzavona, valamint a kapcsolatfelvételi javaslat elkészítésével összefüggő körülményeskedés miatt, továbbá a forradalmi események következtében az ekkori ismételt beszerzés meghiúsult. Pedig az állambiztonság tisztjei reménykedtek, hogy „*Takács*” révén rövid úton hozzájuthatnak a Peyer-féle emigráns csoport névsorához, s informálódhatnak terveikről, tevékenységükről.²⁸

Újabb kapcsolatfelvételi próbálkozásra a forradalom után került sor. Ekkorra már a szülők – az ÁVH közbenjárása nélkül – megkapták kivándorló útlevelüket, és esélyesnek látszott Hámor beszerzésének realizálása. Ám az újbóli hatósági megkeresésére nem is

reagált, mivel több rokona Magyarországon már nem élt, Svédországban a megfigyelésére és ellenőrzésére nem volt mód, ezért a hálózatból való kizárására és anyagának irattárba helyezésére tettek javaslatot, amit Tömpe András vezérőrnagy 1959. november 3-án jóvá is hagyott.²⁹

Beszervezés „pressziós alapon”

Az értelmiségi származású, tehetséges szakember, a kiváló mérnök, az Iparügyi Minisztérium, majd a Jóvátételi Hivatal tisztviselője, a Köztársaság Érdemrend tiszti keresztje kitüntetés tulajdonosa, Vajda Pál 1947 őszén került a belső elhárítás érdeklődésének homlokterébe. Az országgyűlési választások során az MKP kékcédulás manipulációja elleni fellépése, kommunistaellenes nyilatkozatai miatt figyelt fel rá a rendőrség. 1947. szeptember elején el is készült róla az első környezettanulmány. Ebből megtudható, hogy fényűzően él, *„sokat költ a nőkre [...] korrupcióra hajlamos”,* baráti köre jobboldali szociáldemokratákból verbuválódott. A jelentést készítő sommás összegzése szerint Vajda a *„demokrácia követelményeinek sem erkölcsileg, sem politikailag nem felel meg”*.³⁰ Az egy évvel később róla készült dokumentumok azonban már a szervezése előkészítését és mielőbbi szolgálatba állítását célozták.³¹ Alaposan tanulmányozták politikai előéletét, családi és munkahelyi körülményeit, jellemző tulajdonságait.

Vajda Pál a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen (ma: Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem) 1934-ben szerzett gépészmérnöki diplomát, hamarosan Fűzfőn, a Fellner Henrik alapította Hazai Papírgyár Rt. mérnöke lett. Akkoriban baloldali érzelmű, marxista nézeteket valló, a munkások szociális érdekeit szem előtt tartó alkalmazottnak számított. Ekkortájt barátai többségét, sőt házastársát is a fizikai dolgozók köréből választotta. A zsidótörvények azonban megpecsételték szakmai karrierjét. Állását elvesztette, később internálták, majd megszökött és bujdosnia kellett. Csak 1945 januárjában érezhette ismét szabadnak magát, akkor belépett az SZDP-be. Előadói készségét, szónoki tehetségét országszerte pártrendezvények keretében tartott előadások során kamatoztatta. Részt vett az SZDP fűzfői szervezetének megalakításában. A pártvezetőség megbízásából vállalta el az Iparügyi Minisztériumban a Bán Antal szociáldemokrata miniszter melletti titkári teendőket. Majd különböző kormányhivatalokban töltött be vezető tisztségeket, s tagja lett a munkahelyi SZDP-szervezet vezetőségének. Közeli elvbaráti kapcsolatba került Kéthly Annával, Zentai Vilmossal, Ivanics Istvánnal, Kelemen Gyulával, dr. Fodor Lászlóval és több, más, később jobboldalinak bélyegzett szociáldemokrata politikussal.

Amikor 1948 márciusában áthelyezték a Jóvátételi Hivatalba, a sajtóból értesült arról, hogy kizárták a pártból. Erről hivatalos értesítést soha sem kapott, fellebbezésére a Központi Ellenőrző Bizottság pedig nem is reagált.³² Vajda nagyon méltánytalannak és igazságtalannak tartotta az 1945 előtti, a származása miatti, utána pedig a politikai nézetei miatti, vele szemben érvényesülő diszkriminációt s az üldöztetést – tudható meg a szervezéséhez engedélyt kérő dokumentumból. A jelentés 41-es jelzésű készítője a jelöltet meglehetősen sokoldalú személyiségként mutatta be. Ugyanakkor azon állítását, miszerint Vajda *„erősen munkásellenes”,* cáfolják a munkahelyén szerzett tapasztalatok, a főnökei róla készített jellemzése, de házassága is, hiszen munkáslányt vett feleségül. Tehetségét, találékonyságát, nyelvtudását, jó modorát nem vonva kétségbe ugyanakkor óvatos karrieristának, korrupcióra hajlamosnak és kommunistagyűlölőnek tartotta. A szervezés szorgalmazását a jelentést készítő a következőkkel indokolta: Vajda igyekszik a múltban elkövetett hibáit jóvátenni, és kapcsolatai révén fény derülhet a Jóvátételi Hivatalban lévő visszasságokra. A jelentésben a két különböző kézírással készült megjegyzés a szervezés körüli bizonytalanságot jelzi. Az első óvatosságra int: *„Beszervezését meg lehet csinálni, de csak épületen kívül és átpolitizálással [...] egy ilyen személyt nehéz kézbe fogni”*. A másik bejegyzés készítője kételkedik Vajda sikerességében: *„Mit tud ez nekünk adni? A reakciósnak zsidó, és nem bíznak benne.”* Az aggályoskodó ekkor még bizonyára nem számolt azzal, hogy hosszú távon nem az

eredeti elgondolásoknak megfelelően, a „reakcióso” táborában, hanem a jobboldali szociáldemokraták körében fogják majd foglalkoztatni.³³

Vajda 38 éves volt, amikor beszerzése 1948 végén „pressziós alapon” megtörtént. A kényszerítés eszközéül felhasználták szociáldemokrata múltját, jobboldalinak minősített tevékenységét (például az Iparügyi Minisztériumban tanúsított politikai magatartását és az 1947-es választások alkalmával a kékcédulás szavazás elleni megnyilatkozásait), Bán Antal köréhez való csatlakozását és egyéb jobboldali személyekkel fenntartott kapcsolatait.³⁴ Vajda Pál fedőszáma: 41/53., fedőneve előbb „Szakos József”, utóbb „Zoltán” lett. Beszervezőjén, Schrötter István főhadnagyon kívül a közel egy évtizedes ügynöki pályája során 8 tartótiszttel állt kapcsolatban.³⁵ Munkáját az eredeti tervtől eltérően a jobboldali szociáldemokraták körében kellett végeznie. Többek között kapcsolatba lépett dr. Fodor László és Gesztesi Jenő egykori parlamenti képviselővel, felderítette Kéthly Anna illegális tevékenységét, kapcsolatait, a szociáldemokraták körében megszervezett segélyezési akciót. Fontos szerepe volt 1950-ben a „szociáldemokrata szervezkedés” felszámolásában, „tevékenyen részt vett” Kéthly, Zentai, Fodor, Gesztesi stb. lebuktatásában és 1952-ben a jobboldali szociáldemokrata szervezkedés felgöngyölítésében. Pontos információival jelentősen hozzásegítette az ÁVH-t a jobboldalinak bélyegzett egykori párttársai tevékenységének megismeréséhez és szankcionálásához.³⁶ Radványi Károly államvédelmi főhadnagy a „41/53.”, azaz ekkor még „Szakos József” egyik tartótisztje – már 1950 nyarán – superlatívuszokban számolt be ügynöke erényeiről és teljesítményeiről: jó politikai érzékkel rendelkezik, remek kapcsolatteremtő, szakmailag felkészült, rugalmas, ötletes, jelentései pontosak, soha nem követett el dekonspirációt. Rendezett a magánélete, biztos anyagi háttere van, káros szenvedélye nincs. Mindezek alapján javasolta, hogy továbbra is e munkaterületen foglalkoztassák (az I/2-a alosztályon, amelynek feladata – többek között – „a megszüntetett politikai pártok aktívan tevékenykedő maradványainak felderítése és ártalmatlanná tétele” volt).³⁷

1951. szeptember elején „Szakos Józsefet” mégis átadták az X/3. Államvédelmi Hírszerző Osztálynak (1951. szeptember 28-tól Operatív Technikai Osztályként működött), ahonnan az ÁVH-n belüli átszervezések folytán hamarosan átkerült a VIII/4. (Hírszerző Főosztály, Emigráns hírszerzés) osztály kötelékébe. 1952 júliusában kiderült, hogy az új osztály „munkájának sajátossága miatt” az ügynököt „felhasználni” nem lehet, ezért visszahelyezték a belső elhárítással foglalkozó eredeti osztályához (I/2-a), noha lelkiismeretes, alapos munkájával ott is nagyon elégedettek voltak. Az itthon és külföldön élő jobboldali szociáldemokraták és kapcsolataik felderítéséről számos értékes jelentésében adott számot – olvasható az új osztály vezetője, Horváth Árpád államvédelmi százados 1952. augusztus 8-i feljegyzésében.³⁸ Kár, hogy az utókorra nem maradt meg belőlük egy sem. Fennmaradt ugyan későbből egy-két szűkszavú, politikailag különösebben nem jelentős személyekről készült jelentése. Tartótisztjei feljegyzéseiből azonban tudni lehet, hogy rendszeresen jelentett például a Kéthly testvérekről, továbbá Hajdú Ernőné volt parlamenti képviselőről. Gesztesi Jenő disszidálásának megghiúsításában komoly szerepe volt, ám a sikeres akció utózóngéi megpecsételték felfelé ívelő ügynöki pályáját. Ugyanis Gesztesi szabadlábra helyezése (1952) után elkezdte terjeszteni ismeretségi és baráti köreiből, hogy az ÁVH-nak dolgozik. Érthető, hogy az iránta korábban táplált bizalom megrendült, a „figyelő” és a „megfigyeltek” közötti, olykor barátinak nevezhető kapcsolat megromlott. Így az alaposan kompromittálódott, magánéleti problémákkal (válás, új házasság, lakással kapcsolatos gondok) terhelt ügynök további foglalkoztatását tartótisztjei nem tartották célszerűnek, s 1956. szeptember 1-jén javasolták kizárását a hálózatból.³⁹

A koncepcióso perek elíteltjei egy részének szabadlábra kerülésével egyidejűleg (1956-ban) a kiválóknak tartott ügynökhálózat tagjai közül sokan lebuktak, s pótlásukra nem került sor. A forradalom alatt és után tovább romlott a helyzet, újabb beszerzésekkel nem foglalkoztak. 1957 őszén mindössze 13 ügynök állt készenlétben a jobboldali szociáldemokraták megfigyelésére. Így alaposan lecsökkent a felderítési lehetőség,

különösen vidéken gyengült az elhárító tevékenység – tudható meg az 1957. szeptember 14-i jelentésből.⁴⁰ E körülmények miatt nem véletlen, hogy az ÁVH illetékeseinek figyelme ismét a korrektnek és tehetségesnek ismert Vajdára terelődött. 1956 decemberében felmerült az ötlet, sőt javaslat is készült a vele való kapcsolat újbóli felvételére. Ám holléte ekkor ismeretlen volt a hatóság előtt. Ugyanis a forradalom alatt hivatalos úton Belgiumban tartózkodott, ahonnan nem tért haza. Ezért egyik ügyvéd barátja (Frankl Imre) segítségével próbálták a nyomára jutni. Az egykori ügynökről 1957 szeptemberében készült összefoglaló jelentés tartalmazza az addigra gondosan összegyűjtött információkat, amelyek egy része azonban még ellenőrzésre, pontosításra szorult. Vajda külhoni címét, kinti tevékenységét, munkahelyét Frankl ügyvéd leveleinek ellenőrzése révén próbálták megszerezni.⁴¹ Sikerült: Vajda Washingtonban él, papírgyárban dolgozik – olvasható egy 1958. szeptember 13-i feljegyzésben. Készítője, Csala N. Imre rendőr százados bár tudatában volt az egykori ügynök érdemeinek, dekonspirálódása miatt azonban mégsem tartotta használhatónak.⁴² A vele kapcsolatos dokumentumokat tartalmazó dossziét 1959. január 17-én Zsiga Árpád főhadnagy lezárta. Vajda ügyét még egyszer, 1963 nyarán elővette a BM III/I. Csoportfőnökség, és elrendelte B-dossziéjának felülvizsgálatát. Ennek eredményeként megállapítást nyert, hogy a földrajzi távolság miatt az újbóli kapcsolatfelvételre nincs esély, bár reaktiválása esetén minden bizonnyal „nem dekonspirálódna”, ezért anyagát szükséges irattárban megőrizni.⁴³

Egy koncepció per áldozatának ügynökké lett fia

Ifj. Király Géza 16 évesen, elsősorban a családi milió hatására került kapcsolatba a szociáldemokrata mozgalommal. Apja régóta ismert és elismert tagja volt az SZDP-nek. Mint az Országos Társadalombiztosítási Intézet egykori elnöke, kiterjedt ismeretségi és baráti körrel rendelkezett, majd a Kálmán József és társai koncepció per (1950) egyik elítéltje lett. Az ifjú 1945 előtt a *Népszava* cikkírója, később a párt kiadóhivatalának munkatársa. A német megszállás után néhány hétig a Generali biztosítónál dolgozott, majd munkanélkülivé lett. Az 1944 októberében kapott bevonulási parancs teljesítése elől betegséget szimulálva még ki tudott térni, és nem jelentkezett az általános és azonnali mozgósítást előíró rendeletre sem. Mint bujkáló katonaszökevény végül szovjet fogságba esett: a gödöllői hadifogolytáborba vitték, ahonnan előbb Romániába (Foksányba),⁴⁴ majd 1945 márciusában a Szovjetunióba, a sztalinói kerület 12. számú lágerébe került. Ott rövid ideig bányában dolgoztatták, hamarosan pedig a táborban propagandistaként. Kulturális rendezvényeket szervezett, tanulmányt írt a hazai munkásmozgalomról, az ifjúság helyzetéről, később katonai kíséret (vojna convoj) szolgálatot teljesített (ő kísérte a rabokat a lágeren kívüli munkahelyekre), fogsága utolsó hónapjaiban pedig kórházi betegszállító, illetve fogolyparancsnok lett.⁴⁵ Saját elmondása szerint a hadifogságban a szovjet szervek ügynöke volt, akik „*Ferenc*” fedőnéven foglalkoztatták.⁴⁶ 1946 őszén térhetett haza, akkor a Szociáldemokrata Ifjúsági Mozgalom sport osztályán kapott állást. Munkahelyétől azonban baloldali megnyilatkozásai miatt hamarosan meg kellett válnia. 1947-től különböző lapoknál – *Világosság*, *Kossuth Népe*, *Szabadság* – foglalkoztatták. 1948-ban tagja lett a Magyar Dolgozók Pártjának (MDP). 1950–1953 között a Külföldi Sajtószolgálat alkalmazottja, azt követően 1957 januárjáig – rövid megszakítással – a Magyar Távirati Iroda (MTI) munkatársa volt. Ekkor megvált munkahelyétől, illegalitásba vonult, és vidéken (Cegléden) fizikai munkásként dolgozott.

Ifj. Király Géza 1953-ban lépett az ÁVH szolgálatába. Az ő beszerzésére is, mint legtöbb sorstársáéra, „*terhelő és kompromittáló adatok alapján*” került sor. Kiválasztásakor bizonyára számításba vették kiterjedt kapcsolatait mind a hazai, mind pedig a külföldi (elsősorban osztrák) szociáldemokraták körében, továbbá az apja párton belül korábban kivívott presztízsét, bízva abban, hogy annak révén az ifjú ügynök könnyen elnyerheti a legveszedelmesebbnek vélt, prominens szociáldemokraták bizalmát is. Király Géza ugyanis Kéthly Anna egyik legbizalmasabb párthíve volt, s e téren a fiú az apa nyomdokaiba léphetett.⁴⁷ A „*Ferenc*”, illetve „*Kristály*” fedőnevet viselő ügynök az

ÁVH-s tiszteknek nem okozott csalódást. A jobboldali szociáldemokraták szorgalmas és korrekt megfigyelőjének bizonyult, rendszeresen, kívánság szerint elkészítette jelentéseit, gondosan ügyelt arra, hogy ne dekonspirálódjék – tudható meg a róla és munkájáról az 1959 áprilisában készült összefoglalóból. (1958 előtti tevékenységének megítélésére csak másodlagos forrás áll rendelkezésre.⁴⁸) Az 1956-os forradalom azonban megtörte és megpecsételte ügynöki pályáját. Részes volt az SZDP újjászervezésének, akkor került közeli kapcsolatba Kéthly Annával, az ő megbízásából lett a párt sajtóosztályának vezetője, s e tisztségénél fogva részt vett a vezetőség ülésein. Az életre keltett *Népszava* munkatársaként megjelentetett írásai miatt is kompromittálódott. A forradalom leverése és az azt követő politikai visszarendeződés idején az állambiztonsági szervek többszöri megkeresésére sem volt hajlandó magyarázatot adni októberi politikai szereplésére, megszakította ügynöki pályáját, és – mint már jeleztem – illegalitásba vonult.

Az állambiztonsági szerveknek azonban komoly tervei voltak ifj. Király Gézával, ugyanis 1956 októbere előtti teljesítménye alapján számításba vették külföldre telepítését is.⁴⁹ Az elhárításnak 1958 végére sikerült felderíteni tartózkodási helyét. Tervet dolgoztak ki újbóli munkába állítására. Miután szomszédjától megtudták, hogy lakásán tartózkodik, névtelen levélben szemrehányást tettek neki a levélírókat ért állandó rendőrségi zaklatás miatt. Ezt követően 1958. november elején őrizetbe vették, hosszas, töredelmes, őszintének ható vallomása alapján beszervezését „megerősítették”. Nyilatkozat, illetve fogadalomtétel ellenében a hatóság eltekintett az illegalitása fedezésére elkövetett okirat-hamisítás miatti bírósági eljárás megindításától. „Ferenc” kötelezte magát, hogy rendszeres kapcsolatot tart a BM politikai rendőrségének operatív tisztjével, utasításait teljesíti, „*ellenséges tevékenységről*” minden esetben jelentést tesz, a politikai rendőrséggel való kapcsolatáról pedig senkinek nem beszél. Ha a nyilatkozatban foglaltaknak nem tenne eleget, árulás címen és az okirat-hamisítás miatt bünvádi eljárást indíthatnak ellene. Íme, még néhány sor a nyilatkozat szövegéből: „*Én Király Géza a BM politikai rendőrségének önként felajánlom szolgálataimat. Ezt teszem azért az ellenséges cselekményemért, melyet az ellenforradalom alatt kifejtettem a népi demokratikus rendszer ellen.*”⁵⁰ A kihallgatási procedúra után szabadon engedték, de illegalitásban maradása mellett döntöttek.⁵¹

„Ferenc” feladata ekkor egyrészt a volt szociáldemokrata vezérkar egyes tagjainak megfigyelése, másrészt saját ismeretségi, illetve baráti körébe tartozó vagy tartozott, itthon vagy emigrációban élő egykori szociáldemokrata újságíró kollegái, Szociáldemokrata Ifjúsági Mozgalombeli (SZIM) munkatársai életrajzának elkészítése, politikai beállítottságuk, ellenséges tevékenységük ismertetése volt. Ezen kívül javaslatot kellett készítenie az egyes személyekkel való kapcsolat felvételének módjára, továbbá megfogalmaznia a róluk alkotott véleményét, ismertetnie jellembeli tulajdonságaikat. Az utóbbi feladatsor egyrészt a Nyugatra telepítéséhez szükséges információk begyűjtését célozta, másrészt, hogy „*jelentései alapján, illetve az SZDP volt vezetőiről adott jelentések alapján még inkább kompromittálja magát.*”⁵² A telepítési szándékkal összefüggésben került sor 1959 nyarán az ügynök előéletének alapos és korrekt megismerése érdekében több alkalommal bekért önéletrajzi kiegészítésekre.⁵³ Hogy kellőképpen kompromittálódjék, utasították, hogy jelentéseket, összefoglalókat készítsen Révész Andrásról, Fischer Józsefről, Kálmán Józsefről, Igaz Máriáról. De jelentést kellett készítenie az emigrációban élő, ismeretségi körébe tartozó egykori prominens pártvezetőkről is, így például Kéthly Annáról, Szélig Imréről, SZIM-beli munkatársairól: Bölcsföldi Andorról,⁵⁴ továbbá Garamvölgyi Jánosról, Vándor Györgyről, Tihanyi Józsefről és így tovább. Ugyancsak utasításra számos korábbi munkatársáról közölt általa ismert adatokat. Így – többek között – a *Népszavánál* megismert Száva Istvánról és Erdődy Jánosról, valamint az általa is nagyra becsült, az MTI-nél dolgozó Pálfi Józsefről, Nagy Lajosról.⁵⁵ Ugyanakkor jelentenie kellett ügynökké lett egykori munkatársaival, elvbarátaival kapcsolatos ismereteit is. Jelentett például a több évtizedes szociáldemokrata múlttal rendelkező Fehér Andrásról („*Erzsébeti*”), valamint a Kanadában élő Egri Györgyről („*Kasba*”).⁵⁶ A „*Csatár*” fedőnevű ügynökkel (Vedres

József sportújságíró, egykori kollegája) a kapcsolatfelvételt pedig a tartótisztje azért szorgalmazta, mert azt tervezte, hogy „*Ferenc*” telepítése az ő közreműködésével realizálható lesz.⁵⁷

„*Ferenc*” kapcsolatrendszerének minél alaposabb feltárását a külföldre telepítésére kidolgozott operatív terv tette indokolttá. A cél: meggyőződni az ügynök telepítésre való alkalmasságáról és megbízhatóságáról, valamint „*lekompromittálása*” az állambiztonsági szervek mellett.⁵⁸

„*Ferencnek*” az 1956-os forradalom idején párttiszséget viselő Fischer Józsefről és Igaz Máriáról készült beszámolójába alig került a rendőrség számára hasznosítható új információ; arra hivatkozott, hogy Fischert alig ismerte, csak 1956-ban, az újjászervezett SZDP ideiglenes vezetőségi tagjaként találkozott vele. Igaz Máriával pedig még a háború alatt a *Népszava* kiadóhivatalában került kapcsolatba, az 1950-es években viszont nemigen találkoztak, így tevékenységéről szinte nem voltak ismeretei. Csupán privát életére vonatkozó, pletykaszintű információhoz jutott. Egyébként egyéniségéről alkotott véleménye nem volt éppen felemelő, amivel a szociáldemokraták körében nem állt egyedül. Komoly hiányosságokat vélt felfedezni Igaz Mária elméleti és politikai képzettsége, általános műveltsége terén. A Kálmán Józseffel folytatott beszélgetésről szóló szűkszavú, semmitmondó jelentése csupán néhány ismert életrajzi adatot közölt, és koncepciók peréről, annak utözöngéitől tett említést.⁵⁹ Meglepő, hogy Kéthlynek – a korábbi jó viszonyuk ellenére – csupán rossz tulajdonságait, hibáit sorjázta 1958. november 22-i jelentésében: „*kis kaliberű politikus*”, befolyásolható, nincs kiforrott véleménye, szervezőkészsége, munkabírása minimális.⁶⁰ A nem éppen hízelgő véleményét későbbiekben is megismételte, sőt negatív jellemzői tulajdonságait újabbakkal gyarapította. Az 1959 őszén készült kiegészítő jelentéseiben részletesen ismertette 1945 előtti és utáni tevékenységét, az 1956-os forradalom alatti ténykedését, minden esetben hangsúlyozva jobboldali politikai beállítottságát. Ismeretei szerint Kéthly előbb Peyer Károlyt, majd 1945 után Bán Antalt és Szélig Imrét tekintette politikai partnerének. Külföldi politikai eszményképének az angol munkáspárti vezetőt, Philip Morgant és az osztrák szociáldemokrata politikust, Oskar Pollakot tartotta. Kéthlynek köszönhető, hogy a forradalom idején újjászerveződött SZDP visszakarta a Conti utcai (ma Tolnai Lajos utca) egykori székházát és a *Népszavát*. A kormányba való estleges részvételét illetően osztrák elvbárátaival kívánt konzultálni, Bécsben érte a hír, hogy távollétében államminiszteri tisztelet kapott a november 3-án átalakult kormányban. A forradalom leverése után nem tért haza, s a magyar emigráció egyik meghatározó személyisége, jeles vezetője lett – tudható meg az 1959. október 15-én kelt jelentésből.⁶¹

Az 1959 júniusában készült munkaterv⁶² értelmében „*Ferenc*” elsősorban a szociáldemokraták körében nagy tekintélyű, vezéregyéniségnek számító Révész Andrással szándékozott kapcsolatba lépni, akit 1950-ben koholt vádak alapján többévi börtönre ítélték s a forradalom előestéjén helyeztek szabadlábra. Elképzelhetőnek tartotta, hogy apjával, Révész Mihállyal is felveszi a kapcsolatot. (Ennek realizálása a dokumentumok alapján nem igazolható.) Hasonló tervei voltak dr. Vajda Imre egyetemi tanárral is, aki 1945-től az SZDP vezetőségének tagja, parlamenti képviselő volt. Szakasits Árpád és Marosán György irányvonalát követve maga is a két munkáspárt „*egyesítése*” mellett voksolt. 1948-ban az MDP PB tagja, 1951-ben Szakasits és társai perének harmadrendű vádlottjaként elítélték, 1956-ban szabadult. Vajdáról „*Ferenc*” fennmaradt munka-dossziéjában egyetlen jelentés található, amelyben csupán néhány, személyére vonatkozó adatot közöl, és találkozót tervez vele munkahelyén, a Marx Károly Közgazdaságtudomány Egyetemen.⁶³

Az elkövetkező időkben „*Ferenc*” számára a „*célszemély*” elsősorban Révész András volt. A megmaradt dokumentumok között található, róla készült legkorábbi jelentés (1958. november 22.) szerint kettőjük ismeretsége egészen új keletű, a forradalom idején kerültek kapcsolatba, az ügynök sem a múltjára, sem a jelenére vonatkozó ismeretekkel

nem rendelkezett. Azt azonban tudni vélte, hogy nagyravágyó, szeret szerepelni, és büszke az 1956-os főtitkár-helyettesi tisztére. „Ferenc” az első személyes találkozó alkalmával nem részesült szívélyes fogadtatásban. Révész túlzottan tartózkodó volt. Ennek oka az ügynök tartótisztje, Hegedűs Mihály rendőr százados szerint az volt, hogy Révész attól tarthatott, fény derül korrupciós ügyeire. Kitudódik, hogy az illegalitásban lévő ügynöknek szánt, külföldről érkező anyagi támogatást a saját céljaira használta fel. Neheztelhetett Révész azért is, mert illegalitása idején meg sem kísérelte felvenni vele a kapcsolatot.⁶⁴ A következő év őszén tett látogatások során azonban komoly bel- és külpolitikai kérdésekkel kapcsolatos eszmecserére is sor került. Révész előadta, hogy a Hruscsov–Eisenhower-találkozó hatására elképzelhető, hogy változás következik be a kommunista pártok politikájában: tárgyalásokat kezdeményezhetnek a szociáldemokrata pártokkal közéleti szereplésük lehetővé tétele érdekében. Véleménye szerint a gazdasági élet területén felajánlandó pozíció az SZDP számára elfogadható lenne. Ha a pártok közötti tárgyalásra sor kerül, feltétlenül szükségesnek tartja szóba hozni a nyugdíjas, a munkanélküli vagy a képzésüknek nem megfelelő állásban lévő szociáldemokraták ügyét. A már is érezhető enyhülés biztos jelének tekintette, hogy nincsenek „szociáldemokrata ügyek”. Elvbarátainak, párthíveinek nincs mitől félni, ha ő jogtanácsosként dolgozhat erkölcsi és feddhetetlenségi bizonyítvány nélkül. Pozitívan értékelte a mezőgazdaság nagyüzemi átszervezésével kapcsolatos intézkedéseket. Az emigrációról szólva megfogalmazta a sommás véleményét: *„mindenki fúr mindenkit, Kéthly olimposzi magasságban trónol, kijön Szélíggel, de Presser [István], Andreánszky [István] élesen támadják”*.⁶⁵

Hogy „Ferenc” jelentései mennyire korrektek, a tényszerű közlései valóság-e, azt különböző eszközökkel és módszerekkel ellenőrizték. Előfordult az is, hogy ugyanazon személyről más ügynöknek is adtak utasítást jelentés készítésére, hogy meggyőződjenek „Ferenc” őszinteségéről, vagy lehallgatták telefonját, hogy informálódjanak, kikkel, mit beszél.⁶⁶

Mivel az ügynök munkájával felettesei már kevésbé voltak elégedettek, egyre gyakrabban ellenőrizték. Például Révész Andrással folytatott beszélgetéseit gyakorta rögzítette a lakásba beszerelt „technika”, a 3/e rendszabály.⁶⁷ Agócs István rendőr őrnagy az egyik lehallgatás eredményét a következőképpen értékelte: *„»Ferenc« a jelentésben, amit leírt, az helytálló, de nem írt le mindent, nem adta vissza kellően a találkozás hangulatát. Egyes, számunkra értékes adatokat hanyagságból vagy nemtörődömségből nem említett. Felvetni, rákérdezni nem lehet, mert a 3/e rendszabály védelme nem teszi lehetővé.”*⁶⁸

1959 októberében „Ferenc” tartótisztje, Zsiga Árpád rendőr főhadnagy úgy ítélte, hogy a megváltozott kül- és belpolitikai helyzetre, valamint az ügynök utóbbi időben kifejtett tevékenységére tekintettel le kell mondani külföldre telepítéséről. Javaslatában a következőkkel érvelt: *„...a hazai szervek viszonylag »lojális« magatartása a volt jobboldali szociáldemokratákkal kapcsolatban »Ferenc« esetében nem indokolja a telepítést; emigrációban csak egy ember, Kéthly támogatná; »Ferenc« nem őszinte, Révésszel folytatott beszélgetés nem korrekt!”*⁶⁹ Mészáros József rendőr őrnagy alosztályvezető azonban az előterjesztést nem tartotta eléggé „megalapozottnak és felelősségteljesnek”, ezért kérte: *„meghatározni és referálni az ügyben végrehajtandó további feladatokról”*.⁷⁰ A meglévő forrásokból nem állapítható meg, hogy közben mi történt, milyen megfontolások vezettek az 1960. január 18-i keltezésű dokumentumon (záró lapon) szereplő, ugyancsak Mészáros őrnagy szignálta intézkedéshez, amely „Ferencet” Nyugatra telepítésre alkalmatlannak ítélte, és elrendelte az ügynök anyagának irattárba helyezését.⁷¹ Ezzel azonban nem ért véget ifj. Király Géza titkosszolgálati pályafutása. A hazai prominens szociáldemokraták körében továbbra is folytatta megfigyeléseit, és szorgalmasan készítette jelentéseit.⁷²

Az új gazdasági mechanizmus bevezetésével összefüggésben hozott párthatározatok és a kibocsátott belügyminiszteri parancsok értelmében a gazdaság kiemelt területein dolgozó

egykori szociáldemokraták (elsősorban Lénárt Imre és Mérei István) fokozottabb ellenőrzése vált szükségessé.⁷³ E feladatra a sokakat figyelő, mindent jelentő ügynököt, „Borost” és „Ferencet”, azaz „Kristályt” szemelték ki.⁷⁴ Ifj. Király Géza ez irányú tevékenységére vonatkozó anyagok azonban nem állnak rendelkezésre. Ugyanis jelentéseinek egy része nemcsak az 1956-os forradalom idején semmisült meg, hanem nyoma veszett annak az öt munka-dossziénak is, amit M-42027/1–4. számon valamikor nyilvántartásba vettek, de az ÁBTL-ben nincs meg, és a 6-os kartonja is hiányzik. Tehát sajnos semmi támpont nincs arra, hogy azokban kikről, mit és meddig jelentett. Csupán az valószínűsíthető, hogy igen szorgalmasan tevékenykedő, sokat teljesítő, ambiciózus ügynök lehetett. „Ferenc”, illetve „Kristály” személyével és munkájával kapcsolatban az utolsó hálózati információ az, hogy 1970-ben informátorrá minősítették, és a tárgy év első felében pihentették, a másodikban 6 személyről adott le jelentéseket.⁷⁵

A többszörös áldozat

Máté (eredetileg: Markovics) Iván Jenőt, mint kommunistagyanús diákot, 16 évesen kicsapták a középiskolából, de egy másik reálgimnáziumban sikerült 1938-ban leérettségiznie. Még abban az évben érte a következő trauma, az első zsidótörvény, aminek következtében öngyilkosságot kísérelt meg, s felépülése hosszú hónapokat vett igénybe. Ezután az újságírás felé orientálódott, s a *Népszava* külső munkatársa lett. Ekkor került kapcsolatba az SZDP-vel, illetve egyes vezetőivel, például Kéthly Annával, Mónus Illéssel, Riesz Istvánnal, Szakasits Árpáddal. Majd kétévi munkaszolgálat, illetve Ausztriában elszünetelt büntetőlágerbeli megaláztatás után visszatért az újságíráshoz, több lapban publikált. 1944-ben hamis okmányokkal sikerült elkerülnie a deportálását. Igazi újságírói karrierje 1945-ben kezdődött, illetve folytatódott; belső munkatárs, parlamenti tudósító lett a *Népszavánál*, ahonnan azonban 1948-ban elbocsátották. A két munkáspárt ügynevezett „egyesületekor” tagja lett az MDP-nek. A következő évben a Rajk-per kapcsán őt is felelősségre vonták és tízévi fegyházbüntetésre ítélték. 1956 tavaszán szabadult, majd politikailag és erkölcsileg rehabilitálták, visszavették a pártba, és anyagi kárpótlásként 64 000 forintot kapott.

A forradalom alatt ismét a *Népszavánál* találjuk. November első napjaiban megjelentetett két ominózus cikke szolgál majd „terhelő” adatként, zsarolási eszközként az ÁVH számára a tervbe vett beszervezéséhez.⁷⁶ 1957 februárjától a *Tanácsok Lapjának* munkatársa. 1957 nyarán az 1956-os „vétkesek” felelősségre vonását végzők eljutottak Máté forradalom alatti tevékenységének feltérképezéséig, az akkori szovjetellenes megnyilatkozásait, az ifjú forradalmárokat dicsőítő cikkeit, csatlakozását a „szélső jobboldali beállítottságú” Kéthly Anna köréhez elegendőnek tartotta Mátéka Sándor rendőr nyomozó hadnagy és Hollós Ervin rendőr nyomozó alezredes, hogy javaslatot tegyenek internálására, valamint ellene a bűnvádi eljárás megindítására.⁷⁷ Feltehető, hogy a felelősségre vonástól, az esetleges újabb börtönbüntetéstől való félelem is hozzájárult Máté súlyos ideg-összeroppanásához.

A dokumentumok azt sugallják, hogy mindkét fél taktikázott. Máté 1957 márciusában átigazolását kérte az MSZMP-be, mert, mint önéletrajzában fogalmazott: „Szeretném minél jobb pártmunkával bizonyítani, hogy valóban szembefordultam azzal, amit 1956 októberében képviseltem.” A felelősségre vonás elől pedig a betegségbe menekült, ami ideggyengesége miatt bármikor egyébként is utolérhette. Az ÁVH viszont internálás és büntetőeljárás kilátásba helyezésével kívánhatta előkészíteni a talajt a jó képességű, intelligens, nyelveket tudó, rokonszenves, udvarias, megbízható fiatal zszurnaliszta, a „szemfüles riporter” beszervezéséhez, s rávenni őt, hogy a népi demokrácia szolgálatába álljon, és egykori elvbarátai árulójává váljék.

Az 1957. december 20-án kelt javaslat szerint a hatóság birtokában lévő kompromittáló adatok (*Népszava*-cikkek) és Máté személyi kvalitása, jellembeli tulajdonságai alapján beszervezése problémamentesen megoldhatónak látszott. A beszervezés végrehajtására megrendezett színjáték során a jelölt hosszas töredelmes vallomást tett 1956-os

bűneiről, amely summázatának a következők tekinthetők: „Azt az ellenforradalmi pártot támogattam aktívan cikkeimmel, amely tagadásba vette a népi demokrácia eddig elért vívmányait, amely követelte Magyarországon ENSZ csapatok égisze alatt szabad választások tartását.” A kihallgatás záró akkordjaként kinyilvánította: „Fenti vallomásom az igazságnak megfelelően tettem meg minden kényszerítő eszköz alkalmazása nélkül.”⁷⁸ A kihallgatásról készült jelentésből fény derül a kitervelt, beugrató, zsaroló manőverekre. A beidézés indokaként az 1956-os bűnei miatt ellene megindított eljárást hozták fel, és közölték vele: ha „a körülmények úgy adódnak, ügyét bírósági útra tereljük”. A fenyegetés bevált, a gyenge idegzetű, börtönviselt ember igencsak megszeppent és mindenáron el akarta kerülni az újabb bírósági atrocitást. Mindent bevallott és mindenre fogadalmat tett, ahogyan azt elvárták tőle. Kérte, tegyék lehetővé, hogy bizonyítani tudja bűnei őszinte megbánását és hűségét a népi demokráciához. Ekkor került sor a feletteseknek írandó kérvény elkészíttetésére – mondván: a döntés az ő kezükben van. Máté kérelmében – többek között – ez áll: „Önként felajánlom szolgálataimat az ellenség elleni harcban. Ha lehetőséget kapok [...], vállalom, hogy ellenséges körökben felderítést végzek, ezzel is bizonyítani akarom bűncselekményem megbánását, a párthoz és a rendszerhez való hűségemet.”⁷⁹ A „vallatás” közben elrendelt szünettel azt a látszatot kívánták előidézni, mintha a kérvény kézbesítésére és a felettesek döntésére várnának. Ám Máté kérelmét nem küldték sehova, a döntést a kihallgatók már maguk között meghozták, s a beszervezést befejezettek nyilvánították. Szükségeltetett még a delikvens nyilatkozata, amely azt tanúsítja, hogy önként felajánlja szolgálatait a BM Politikai Nyomozó Főosztálynak, hogy jóvátegye eddigi bűneit. Vállalta, hogy felderítést végez: „minden irányú ellenséges körökben és ellenséges tevékenységet kifejtő személyekről írásban számolok be a velem kapcsolatban álló BM tisztnek. Jelentéseimet »Keszthelyi Pál« fedőnévvel írom alá [...]. Tudom, hogy a fenti kapcsolatam szigorúan titkos, ezért erről soha senkinek [...] nem beszélek [...]. amennyiben a fentieket megszegném [...] ellenem jogos eljárás indulhat.”⁸⁰ Kovács László és Mátéka Sándor hadnagyok igen sikeresnek és eredményesnek ítélték akciójukat. Bízta abban, hogy az egykori jobboldali szociáldemokrata börtöntársak, rendszerellenes újságírók körében végzendő munkáját „eredményesen fel lehet használni”, s a jövőben esetleg „külhoni szolgálatra is alkalmazható lehet”.⁸¹

„Keszthelyi Pál” első jelentése már 1958. január 7-én Kovács László rendőr nyomozó hadnagy asztalán volt. Feladatát teljesítette: megkezdte beszámolását kapcsolatairól, ismeretségi köréről. Ezúttal Erdődy Jánost, Száva Istvánt és feleségét, Vámos Magdát, valamint dr. Faragó Lászlót emelte ki kapcsolatrendszeréből. Tartótisztje még nem volt igazán elégedett a jelentéssel, bár elismerte az ügynök igyekezetét, s bízta abban, hogy folyamatban lévő nevelése és oktatása eredménnyel jár majd. Utasította: készítsen a jelzett személyekről külön-külön jellemzést, s jelezte, Faragóval személyes találkozásra lesz szükség.⁸² A jellemzések egy héten belül elkészültek, s a hónap folyamán több jelentésben is foglalkozott elsősorban újságíró körökből származó ismerőseinek bemutatásával, illetve utasításra elkészítette a *Népszava* 1956. októberi újraindulásakor közreműködő személyek listáját, köztük például Nádor Jenő, Benjamin Olivér, Szirmai Rezső nevét említette.

Érdekes „Keszthelyi Pál” első jelentésének és a róla készült, „Vermes” fedőnevű ügynök által készített jelentésnek az időbeni egybeesése. A szervezők bizonyára biztosak akartak lenni, s hálózati úton is informálódni kívántak legújabb ügynökökről. Így készülhetett el sebtében „Vermes” ellenőrző jelentése ugyancsak 1958. január 7-ére. E beszámolóból tudható, hogy Máté Faragón kívül jó barátságban volt még Lux Lászlóval és Justus Pállal, akikkel rendszeresen találkozott a Club Kávéházban. A róla készített jellemzés szerint Máté Iván „tehetséges, rokonszenves, becsületes, nyílt és őszinte, bár idegileg labilis, depresszióra hajlamos” ember, akinek „hiúsága és érvényesülési vágya a leggyengébb pontja”. Társaságában újságírókon kívül politikusok, művészek is előfordulnak, közöttük nemigen politizál. Noha kommunistákkal is barátkozik, de „ma is közelebb áll a szociáldemokrata felfogáshoz, mint ahhoz a párthoz, amelynek tagjai közé tartozik”.⁸³

Egyébként „Vermes” nem az egyedüli, aki figyelemmel kísérte ügynöktársa, „Keszthelyi Pál” tevékenységét, sőt magánéletét is. Tudósított 1958. novemberi házasságkötéséről, az esküvői tanúkról, a 200 fős násznépről.⁸⁴ „Barna László” egy 1959. februári találkozóról adott számot tartótisztjének. Mátéről meglehetősen rossz véleménye alakult ki, kellemetlen, sokat fecsegő, idegileg teljesen labilis ember benyomását keltette, akit egy hónappal a házasságkötés után felesége is elhagyott.⁸⁵

A közel háromévi ügynöki ténykedés során nagy horderejű teljesítményről nemigen lehet beszámolni. Olyan feladatot sem kapott, amivel igazán brillírozni tudott volna. Néhány jobboldali szociáldemokrata megfigyelésére, az 1956-os *Népszava* „feltérképezésére” és általános informatív anyagok gyűjtésére kapott megbízatást. Noha a kapott feladatot mindig igyekezett megoldani, de tartótisztje véleménye szerint „mélyreható felderítő munkát nem képes végezni, fél, hogy saját magát is kompromittálja”. Továbbá a tartótiszt úgy ítélte meg, hogy alaposan csökkentek hírszerzési lehetőségei egyrészt MSZMP-tagsága miatt, másrészt azért, mert a megfigyelt egykori párttársaival túlságosan nyíltan szokta közölni, hogy „politikai álláspontjuk helytelen”. E körülmények miatt ügynökként foglalkoztatni nem tudták, ezért Kovács László rendőr főhadnagy átminősítését javasolta „társadalmi kapcsolattá”.⁸⁶

„Keszthelyi Pál” további tevékenységének dokumentálására források nem állnak rendelkezésre. A kutatott dosszié utolsó bejegyzése azonban arról tanúskodik, hogy neve a rendszerváltozás küszöbén a Magyar Demokrata Fórum tagjai sorában felbukkant, s felkeltette az illetékes szervek érdeklődését. Ekkor a „nevezett anyagát operatív pozíciók esetleges bővítése céljából áttanulmányoztuk, a kapcsolat újrafelvételét nem tervezzük” – olvasható az 1989. február 1-jei, Miskolcon készült rendőrségi feljegyzésben.⁸⁷

Az egyes beszervezett szociáldemokraták tevékenységének, ügynöki pályafutásának kutatását nem tekintem befejezettnek. E tanulmány keretében azonban a terjedelmi kötöttségek miatt nem volt lehetőség, hogy további személyekkel kapcsolatos vizsgálódásaim eredményeiről számot adjak. Ezért folytatásként tervezem két igen sokirányú tevékenységet folytató ügynök, „Szepesi” és „Boros” vaskos kötetekben fennmaradt, érdekes információkat tartalmazó jelentéseinek elemzését és értékelését.⁸⁸

¹ Palasik, 2000: 57–70.; Kiszely, 2000: 15–21, 52–54, 72–77.

² Varga (főszerk.), 1999: 157–163, 464–465.

³ Például: az „Óvári” fedőnevű ügynököt 1959 tavaszán fokozatosan és „hazafias elv alapján” szervezték be, aki 1945 előtt tagja és képviselője volt az SZDP-nek. Petri Miklóssal társadalmi kapcsolatot létesítettek, aki 1945 előtt a kispesti szociáldemokrata szervezet egyik vezetője, 1945 után Kispeszt polgármestere lett, 1948-tól MDP-tag, a jelentés készítésekor már az MSZMP tagja. ÁBTL 3.1.5. O-14823/1. Összefoglaló jelentés, 1959. december 14. 141–142. Több évtizedes szociáldemokrata múlttal, a *Népszava* kiadóhivatalbeli tevékenység tapasztalataival rendelkező Fehér András „Erzsébeti” fedőnévvel jelentett egykori párttársairól. ÁBTL 3.2.4. K-439. Jelentés, 1959. július 13. 45. (A jelentést „Ferenc” ügynök készítette, s tartótisztje megjegyzéséből tudható, hogy Fehér azonos „Erzsébeti” fedőnevű ügynökkel.)

⁴ Uo. 135. Bővebben: ÁBTL 3.1.5. O-12387. Javaslat, 1959. november 12. 86–88. Kovács László rendőr hadnagy javaslata Fischer József lejárására és a szociáldemokraták körében lehetetlenné tételére. Jelentés, 1965. február 5. 175–176. Csáki Ernő rendőr őrnagy készítette jelentés Fischer megfigyelésére, lejárására. Lásd még a ráállított ügynökök – például: „Sipos”, „Vermes”, „Erzsébeti”, „Erdősi”, „Farkas” stb. – jelentéseit. ÁBTL 3.1.5. O-12387.

⁵ ÁBTL 3.2.4. K-543/1. dr. Vadas György BB lapja. 3/A; uo. Jelentés, 1950. május 3. 28.; uo. Feljegyzés, 1950. május 4. 32.

⁶ Uo. 5., 6/A. 1949. március 8-i és 18-i bejegyzések.

⁷ ÁBTL 3.2.4. K-543/1. dr. Vadas György BB lapja. 7/A. 1949. április 26-i bejegyzés; uo. Jegyzőkönyv, 1950. május 10. 17–18.

⁸ ÁBTL 3.2.4. K-543/2. Vadas György vallomása, 461–461/A.

-
- ⁹ ÁBTL 3.2.4. K-543/1. Vadas György B-B lapja, 1949. április 20-ai és május 12-ei bejegyzések.
- ¹⁰ Uo. 25. melléklet, 140. 1949. május 13-i levél Vadasnak Borostól a kapcsolat megszakításáról.
- ¹¹ ÁBTL 3.2.4. K-543/2. Jelentés (Vadas Tóninak írt levele), 1949. november 7. 383/A.
- ¹² ÁBTL 3.2.4. K-543/1. Jelentés, 1950. május 15. 51. Uo. Feljegyzés, 1950. május 4. 40.
- ¹³ Uo. dr. Vadas György BB lapja. 12., 12/A. Vö. uo. 38. melléklet 230–231. 1950. januári kapcsolatbontó levél. Uo. Feljegyzés, 1950. május 4. 32–41.
- ¹⁴ A szervezet történetéhez lásd: Okváth, 2000: 57–96.
- ¹⁵ Uo. Jelentés 1950. május 3. 31.; Jelentés, 1950. május 15. 48.
- ¹⁶ Uo. Jegyzőkönyv, 1950. május 10. 17–18.
- ¹⁷ ÁBTL 3.2.4. K-543/2. Jelentés (Vadas Tóninak írt levelei), 1949. március 1. 287/A. és 1949. szeptember 28. 367.
- ¹⁸ ÁBTL 3.2.4. K-543/2. Jelentés, (Vadas Tóninak írt levele.) 1949. március 1. 288–288/A.
- ¹⁹ Uo. Jelentés, 1950. május 15. 49–51. További kihallgatás annak tisztázására, hogy áruló, kétkulacos vagy dezinformátor volt-e. A vizsgálat során e kérdésekre kellő bizonyíték híján egyértelmű választ adni nem sikerült, csupán dezinformátorsága igazolódott. A jelentéskészítő ismét Szőke Béla, aki az intézkedésre vonatkozóan korábbi javaslatát ismételte meg. Az iraton csak olvashatatlan szignóval ellátott ceruzás javaslat látható: „1. vagy internálni őt, feleségét kiengedni; 2. vagy mindkettőt kiengedni.” Másik, tintával írott június 10-i bejegyzés: „Dr. Vadast internálni kell.” Uo. Jelentés, 1950. május 27.
- ²⁰ Uo. Jelentés, 1950. május 17., 53.
- ²¹ ÁBTL 3.2.4. K-543/2.
- ²² Ezt a nevet használta később emigráns korában is. Borbándi, 1989: 215.
- ²³ ÁBTL 3.2.1. Bt.-684. Jelentés, 1956. október 2., 33–35.; Jelentés, 1958. február 28., 47.
- ²⁴ Uo. 49.
- ²⁵ Uo. Jelentés, 1954. április 19., 20–21.
- ²⁶ Uo. Javaslat, 1955. december 14., 29.
- ²⁷ Uo. Jelentés, 1954. április 19., 20.; Jelentés, 1958. február 18., 49.; Feljegyzés, 1958. február 25., 46.
- ²⁸ Uo. Jelentés, 1954. április 19., 22–26.; Feljegyzés, 1957. október 15., 50.; Jelentés, 1958. május 28., 5–53.
- ²⁹ Uo. Kizárási határozat, 1959. november 3., 58–59.; Feljegyzés, 1959. szeptember 15., 57.
- ³⁰ ÁBTL 3.2. Bt.-591. Jelentés, 1947. szeptember 3., 15.
- ³¹ Uo. Jelentés, 1948. október 26., 28–29. Vajda Pál jellemzése, Fűzfőgyártelep, 1948. november 11., 18. A Hazai Papírgyár Rt. Fűzfői Papírgyára üzemvezetőségének levele a Papíripari Igazgatóság káderesének. Ebben elismeréssel nyilatkozik Vajda Pál tízéves fűzfői tevékenységéről, egyben érthetetlennek tartja, hogy a dolgozók körében is nagy tiszteletben álló, képzett marxista „miként került Bán–Kelemen uszályába”. 1948. november 12. 20.; Környezet-tanulmány, 1948. november, 15., 16.
- ³² Uo. Jelentés, 1950. január 1., 14.
- ³³ Uo. Jelentés, 1948. november 30., 10.
- ³⁴ Uo. Javaslat, 1950. június 11., 38. Vö. Feljegyzés, 1954. február 13., 59.
- ³⁵ Uo. Összefoglaló jelentés, 1957. szeptember 2., 137. Sajnálatos, hogy a „tervszerűen és céltudatosan”, jól és eredményesen dolgozó ügynök munkáját ténylegesen dokumentáló ügynevezett munka-dosszié egyik fedőnévén sem maradt fenn.
- ³⁶ Uo. Feljegyzés, 1954. február 13., 59.
- ³⁷ Uo. Javaslat, 1950. június 11., 37–40.; Cserényi-Zsitnyányi, 2009.
- ³⁸ Uo. Feljegyzés, 1952. augusztus 8., 43.
- ³⁹ Uo. Javaslat, 1956. szeptember 1., 132–132/a.
- ⁴⁰ ÁBTL 3.1.5. O-14823/1. Összefoglaló jelentés, 1957. szeptember 14., 75.
- ⁴¹ ÁBTL 3.2.1. Bt.-684. Jelentés, 1956. december 11., 134.; Összefoglaló jelentés, 1957. szeptember 2., 135–137.
- ⁴² Uo. Jelentés, 1958. szeptember 13., 142.
- ⁴³ Uo. Jelentés, 1963. június 25., 144.
- ⁴⁴ Foksányban volt a szovjet hadsereg által létesített gyűjtő-, illetve elosztótábor, ahol eldöntötték, hogy a magyar hadifoglyok közül ki melyik szovjet hadifogolytáborba kerül.
- ⁴⁵ Az életrajzhoz ÁBTL 3.2.4. K-439. Jelentés, 1959. július 4., 36–37.; Jelentés, 1959. július 11., 38–39.; Szolgálati jegy, 1959. július 13., 40.
- ⁴⁶ ÁBTL 3.2.4. K-439. Operatív terv, 1959. május 26., 28.
- ⁴⁷ ÁBTL 3.2.4. K-439. Összefoglaló, 1959. április 10., 6–7.
- ⁴⁸ ÁBTL 3.2.4. K-439. Szolgálati jegy, 1959. július 13., 40. (Tömpe András rendőr vezérőrnagy a BM II./3 Osztály B alosztályától részletes információt kér ifjú Király Gázáról, mivel a vele kapcsolatos iratok 1956-ban megsemmisültek.)
- ⁴⁹ ÁBTL 3.1.5. O-14823/1. Összefoglaló jelentés, 1959. január 16., 113.

- ⁵⁰ ÁBTL 3.2.4. K-439. Összefoglaló, 1959. április 10., 12.
- ⁵¹ ÁBTL 3.2.4. K-439. Operatív terv, 1959. május 26., 27.
- ⁵² ÁBTL 3.1.2. M-29408. Jelentés, 1958. november 22., 5. Hegedűs Mihály rendőr százados a Kéthly Annáról készült jelentéshez fűzött megjegyzése.
- ⁵³ ÁBTL 3.2.4. K-439. Jelentés, 1959. július 4., 36–37.; július 11., 38–39.; július 18., 46.; augusztus 5., 47–48.; augusztus 17., 49–51.; augusztus 24. 52–53.; augusztus 31., 56.
- ⁵⁴ ÁBTL 3.1.2. M-29408. Jelentés, 1959. szeptember 1., 120. Bölcsföldi Andorról közli: a baloldalhoz tartozónak vallotta magát, közös munkahelyükön politikai nézeteltérés volt közöttük. Jelentés, 1958. november 22., 4–5.; Jelentés, 1959. október 1., 155–157.; Jelentés, 1959. október 15., 167–169. (Kiegészítő jelentések Kéthly Annáról, 1945 előtti és 1956-os forradalom alatti tevékenységére vonatkozó adatok, információk.); Jelentés, 1959. szeptember 3., 128. (Szélig Imréről néhány életrajzi adatot közöl, és jelzi: viszonyuk meglehetősen laza volt, nem tudja, miként vehetné fel vele a kapcsolatot.) A nevezett személyek rövid politikai életrajzát lásd: Varga (főszerk.), 1999: 356–357, 410–413, 464–465.
- ⁵⁵ ÁBTL 3.1.2. M-29408. Jelentés, 1959. november 14., 187. (Pálfi Józsefről); Jelentés 1959. szeptember 7., 135. (Nagy Lajosról); Jelentés, 1959. január 4., 214. (Száva Istvánról); Jelentés, 1959. július 25., 256–257. (Erdődy Jánosról).
- ⁵⁶ ÁBTL 3.2.4. K-439. Jelentés, 1959. július 13., 43–45. (Fehér Andrásról); Jelentés, 1958. december 28., 60–61. (Egri Györgyről). Vö. Összefoglaló, 1959. április 10., 16. A dokumentumon tintával áthúzva Egri ügynök neve („Kasba”) és tartózkodási helye.
- ⁵⁷ ÁBTL 3.2.4. K-439. Jelentés, 1959. április 13., 20; Jelentés, 1959. május 11., 23–24. „Ferenc” jelent Vedressel való találkozásáról, aki saját munkahelyi problémáiról fecsegett.
- ⁵⁸ ÁBTL 3.2.4. K-439. Operatív terv, 1959. május 26., 27.
- ⁵⁹ Uo. Jelentés, 1958. november 19. 30–31.; Jelentés, 1959. szeptember 10., 138.
- ⁶⁰ ÁBTL 3.1.2. M-29408. Jelentés, 1958. november 22., 4–5.
- ⁶¹ ÁBTL 3.1.2. M-29408. Jelentés, 1959. október 15., 167–168. (A jelentés végén az ügynök megjegyzi: Kéthlyt jól ismeri, a kapcsolatot bármikor könnyűszerrel fel tudja vele venni.) Lásd még: Jelentés, 1959. október 1., 155–157.
- ⁶² Uo. Munkatervről jelentés, 1959. június 13., 92–95.
- ⁶³ ÁBTL 3.1.2. M-2940. Jelentés, 1959. július 10., 106–108. (kézírással). Ugyanez gépelve, július 13-i keltezéssel: ÁBTL 3.2.4. K-439. 41–42.
- ⁶⁴ ÁBTL 3.1.2. M-29408. Jelentés, 1958. december 16., 41.
- ⁶⁵ ÁBTL 3.1.2. M-29408. Jelentés, 1959. december 15., 203–204. Révész ismertetett megnyilatkozásait lásd még korábbi jelentéseiben: Jelentés, 1959. január 25., 218.; Jelentés, 1959. szeptember 12., 148–149.; Jelentés, 1959. november 26., 192–193.; Jelentés, 1959. december 4., 198.; Jelentés, 1960. január 25., 208.
- ⁶⁶ ÁBTL 3.1.2. M-29408. Jelentés, 1958. november 17., 15. „Bajnokot” is utasították, hogy készítsen jelentést Németh Ferencről, akiről „Ferenc” is jelentett. Jelentés, 1959. szeptember 7., 57. („Ferenc” Nagy Lajossal, régi újságíró kollegájával való találkozásáról készített jelentésének értékelése kapcsán Zsiga Árpád rendőr főhadnagy „Ferenc” telefonjának lehallgatásáról intézkedett.)
- ⁶⁷ ÁBTL 3.2.4. K-439. A 3/e rendszabály alapján rögzített, „Ferenc” Révész Andrással folytatott beszélgetésének gépelt variánsa. 1959. szeptember 8., 58–70.; Jelentés, 1959. szeptember 12., 72–74.; ÁBTL 3.1.2. M-29408. Jelentés, 1959. december 15., 204.; Jelentés, 1960. június 27., 249.
- ⁶⁸ ÁBTL 3.2.4. K-439. Jelentés, 1959. szeptember 12., 73.
- ⁶⁹ Uo. Jelentés, 1959. október 17., 76.
- ⁷⁰ Uo. A dokumentum kezdő lapján (75. oldalon) szereplő kézírásos megjegyzés.
- ⁷¹ ÁBTL 3.2.4. K-439. Záró lap. 1960. január 18., 80.
- ⁷² ÁBTL 3.1.5. O-14823/1. Jelentés, 1970. december 10., 229.
- ⁷³ Mérei István: jobboldali szociáldemokrata, a Bányászati Tervező Intézet tervező mérnöke; dr. Lénárt Imre: volt szociáldemokrata funkcionárius, vállalati jogász.
- ⁷⁴ ÁBTL 3.1.5. O-14823/1. Munkaterv, 1967. december 28., 196.
- ⁷⁵ ÁBTL 3.1.5. O-14823/1. Jelentés, 1970. december 10., 229.
- ⁷⁶ *Népszava*, 1956a: 2.; 1956b: 4. Ügynöki előlethez életrajzi adatokat lásd: ÁBTL 3.1.2. B-92587. Jelentés, 1957. március 6. 33.; Máté Iván önéletrajza (d. n.) 17–19.
- ⁷⁷ ÁBTL 3.1.2. B-92587. Őrizetbe vételi javaslat, 1957. július 5., 2–22.; uo. Beszervezési javaslat, 1957. december 20., 2.; idézet: uo. Önéletrajz, (d.n.) 19.
- ⁷⁸ Uo. Jegyzőkönyv, 1957. december 28., 9.
- ⁷⁹ Uo. Kérelem, 1957. december 28., 4.
- ⁸⁰ Uo. Nyilatkozat, 1957. december 28., 5–6.
- ⁸¹ Uo. Jelentés, 1957. december 30., 13–16.
- ⁸² Uo. Jelentés, 1958. január 7., 23–26.

⁸³ Uo. Ellenőrző jelentés, 1958. január 7., 29–32.

⁸⁴ Uo. Jelentés, 1958. november 13., 37.

⁸⁵ Uo. Jelentés, 1959. február 23., 38.

⁸⁶ Uo. Lezárási javaslat, d. n. 39–40.; Javaslat, 1960. augusztus 31., 41.

⁸⁷ Uo. 44.

⁸⁸ A befejező részt a *Betekintő* következő számában közöljük.

Levéltári források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti levéltára (ÁBTL)

- 3.1.2. Munka dosszié
- M-29408 „Kristály”
- 3.1.5. Operatív dosszié
- O-14823/1. Jobboldali szociáldemokraták
- O-12387 Köröndi és társai
- 3.2.1. Beszervezési dossziék
- B-92587 „Keszthelyi Pál”
- Bt-684 „Takács István”
- Bt-591 „Zoltán”
- 3.2.4. Kutató dossziék
- K-439 ifj. Király Géza ügye
- K-543/1. Dr. Vadas György ügye
- K-543/2. Dr. Vadas György ügye

Sajtó

Népszava, 1956a

Riport egy ostromlott házról. (A szerző nincs feltüntetve.) *Népszava*, november 2.

Népszava, 1956b

A Szocialista Internacionálé felhívja a világot a magyar nép megsegítésére. Nemzetközi szocialista küldöttség jön Magyarországra. (A szerző nincs feltüntetve.) *Népszava*, november 3.

Hivatkozott irodalom

Borbándi, 1989

Borbándi Gyula: *A magyar emigráció életrajza 1945–1985*. 1. kötet. Budapest, Európa Könyvkiadó.

Cserényi-Zsitnyányi, 2009

Cserényi-Zsitnyányi Ildikó: Az Államvédelmi Hatóság szervezeti változásai (1950–1953). *Betekintő*, 2. sz. http://www.betekinto.hu/2009_2_cserenyi_zsitnyanyi (utolsó letöltés: 2013. január 5.)

Kiszely, 2000

Kiszely Gábor: *ÁVH. Egy terrorszervezet története*. Budapest, Korona Kiadó.

Okváth, 2000

Okváth Imre: „Sziget egy reakciós tenger közepén.” Adalékok a Katpol történetéhez 1945–1949. In *Államvédelem a Rákosi-korszakban. Tanulmányok és dokumentumok a politikai rendőrség második világháború utáni tevékenységéről*. Szerkesztette: Gyarmati György. Budapest, Történeti Hivatal.

Palasik, 2000

Palasik Mária: *A jogállamiság megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon 1944–1949*. Budapest, Napvilág Kiadó.

Varga (főszerk.), 1999

A magyar szociáldemokrácia kézikönyve. Főszerkesztő: Varga Lajos. Budapest, Napvilág Kiadó.